

Katecheze – služba slova, hlásání Krista

Katecheze je zvláštní formou služby v církvi. Účastnit se katecheze v prvních staletích znamenalo „audire verbum“ neboli naslouchat slovu (srov. Ř 10,17).¹¹•Zásadnou Druhého vatikánského sněmu, který zdůraznil mj. vytrvalou duchovní četbu a důkladné studium Pisma svatého (srov. DV čl. 25), nalezla katecheze svou nejlibší identitu a svou novou tvář (přechází se od nauky k poselství; od vyučování k hlásání; od katechismu ke katechezi).

Katecheze a služba slova – otevřené problémy

Existuje více způsobů, jak chápat Boží slovo. Jeho účinnému hlásání v dnešním světě se staví do cesty četné obtíže. Nechybějí ani

¹¹ Uchazeči o křest v průběhu katechumenátu byli nazýváni „audientes“, „auditores“ ti, kteří naslouchají slovu. Srov. např. Origenes *Hom. in Lev. 6,2; Pastýř Hermánů* III. 2,9 a 7,3; a Hippolyt Římský, *Apoštolská tradice, tamtéž.*

problematické body, které se týkají teorie a praxe katecheze jako služby slova. Podívejme se na ně zblízka.

KATECHEZE A BOŽÍ SLOVO

Při pohledu na katechezi zapojenou do obecné problematiky služby slova vyvstává staronová otázka: Co je vlastně Boží slovo? Kde se nachází? Za jakých podmínek může dnes našim prostřednictvím znovu zazníť?

Obtíže vycházejí především z koncepce Zjevení jako „uložiště“, která redukuje Boží slovo na celek přesně definovaných pravd, na souhrn biblických textů, případně na určitou komplexní a systematicky rozčleněnou nauku. V této mentalitě se má za to, že ke zpřístupnění události Božeho slova stačí šířit určité pravdy nebo číst Písmo svaté či vyučovat příslušnou nauku. Na základě teologické reflexe, ale i pouhé zkušenosti však lze říci, že zredukovat zprostředkování Božeho slova na takový automatický a téměř mechanický proces by byl omyl. Boží slovo není statické, respektive předmětné slovo, které lze uchopit a předat, ale je dynamické: je to Boží oslovení, které vyžaduje otevřenost, trpělivost a pokoru, s ním se především ptám, zda mu správně rozumím (strov. dialogický charakter Zjevení, vyjádřený v DV čl. 2-6; podobně Heller, 2005, s. 201).

Na druhé straně je vždy hlubokým tajemstvím skutečnost, že Bůh si chce posloužit lidským zprostředkováním. Boží slovo smíme tedy chápat nejen jako dar shůry, ale i jako předmět lidského sdělování, komunikace. Je však člověk vůbec schopen ovlivňovat přítomnost a vnímání Božeho slova ve svém životě či v životě druhých?

ANTROPOLOGICKÁ KATECHEZE?

Není bez zajímavosti, že ještě před ukončením Druhého vatikánského sněmu se objevuje výslovný požadavek ze strany magisteria zprostředkovávat Boží slovo takovým způsobem, aby se jevilo každému člověku

jako odpověď na jeho vlastní otázku, jako rozšíření jeho hodnotové orientace (systému hodnot) spolu s naplněním jeho nejhlubších tužeb: zkrátka jako smysl jeho vlastní existence a význam jeho vlastního života (Cicognani, 1964).

Brzy po ukončení koncilu se katecheze začíná mnohem více zajímat o člověka v jeho celistvosti (nejen o jeho nesmrteľnou duši). Italská

biskupové zdůrazňují mezi hlavními úkoly katecheze přivádět k integraci víry a života (srov. Rdc čl. 52–55) s cílem odstranit často se vyskytující propast mezi náboženským přesvědčením a reálným životem s jeho problémy. Reakcí na zřetelné a prohlubující se odloučení náboženského přesvědčení od každodenního života byly pokusy o tzv. antropologickou katechezi (nazývané také „katechezi z hlediska situace“ či „katechezi zaměřenou na problémový“),¹² v níž je křesťanské poselství hlášáno s bezprostředními odkazy na životní situace a konkrétní problémy, které se jistým způsobem stávají vlastním obsahem náboženského sdělení. Takový postup však nelze označit za zdařilý, a to jednak pro riziko uvíznutí v pouze pozemském či „horizontálním“ chápání problémů, jednak proto, že k plné pravdě nemůže člověk dospět pouhou životní zkušeností (srov. Cat. trad. čl. 22). Záležitost není nikterak jednoduchá. Je nutné objasnit smysl antropologické katecheze a způsob její realizace ve věrnosti autentické komunikaci Božho slova.

KATECHEZE VE SLUŽBĚ INKULTURACE

Biskupská synoda v roce 1977 poukázala na potřebu inkulturace křesťanské víry v rozmanitých dějinných i geografických situacích a biskupové ve svém poselství vyjádřili své přesvědčení o nutnosti toho, aby se katecheze vtělovala do dnešních kultur. Boží slovo se vtělilo do dějin lidstva a jako zjevené slovo vstupuje do vztahu s různými kulturami. Má-li katecheze Božím slovu dobře sloužit, je povinna přispívat k jeho správnému chápání.

POŽADAVEK „ÚPLNOSTI PRAVD“ V KATECHEZI

Věrnost katecheze svěřenému obsahu a poslání být služebnicí Božího slova čelí často nemalým problémům. Na jedné straně musí být úplná, pravověrná a systematická. Na druhé straně se zdá, jako by tento požadavek stál v jakémsi střetu s jinými, neméně důležitými požadavky, jako je respektování věku, intelektuální úrovně a celkové úrovně psychologického (osobnostního) rozvoje jednoho každého z účastníků (srov. Alberich, 1987, s. 9–18).

¹² Označení „situacional“ je typické pro kontext Latinské Ameriky. Souvisí zde se změnami v pastoraci po konferenci v Medellín (1968). Koncepce katecheze vycházející z životních problémů se váže k vyučování náboženství (zejména „Problemaorientierter Religionsunterricht“ v Německu v kontextu tamní školní reformy v sedmdesátých letech 20. století).

V dnešní době se katecheze chápe jako stále pokračující výchova ve víře, která nesdlí suverénní předpoklad, že na všechny lidské a náboženské otázky existuje jasná, již předem připravená odpověď. Vtrá se otázka, zda katecheze, věrná Božím slovům, má pouze předávat články víry, anebo zda smí být také hledáním a poutí za pravdou. Zda v ní může nalezt místo i nejistota a pochybnost. Je interpretace Božích slov „kompatibilní“ s lidskou váhavostí?

A dále: Je možné uplatňovat v šíření Božích slov kreativitu? Nehrozí riziko zredukovat, okleštit, devalvovat Boží slovo na výplod lidských schopností?

KATECHEZE NA BÁZI ZKUŠENOSTI

V naší době se mluví i píše o katechezi, která si bere jako své východiště lidskou zkušenost a tu interpretuje a prohlubuje. Tam, kde kdysi vládlo strohé vyučování, se dnes dává přednost společnému vytváření zkušenosti, životních postojů, a to s důrazem na emočně intenzivní prožívání. Jaký vztah existuje mezi zkušeností a komunikací Božích slov? Je možná katecheze na bázi zkušenosti, která zůstává věrná Božím poselství? Je hlásání evangelia v katechezi slučitelné s prohlubováním zkušenosti?

Uvedené otázky vyzývají k hlubší reflexi povahy katecheze. Následným pojednáním chceme upřesnit její autentický obsah a pravidla pro její správný postup. Ukáže se také úzký vztah mezi teologií Zjevení a pojetím katecheze: každému teologickému úhlu pohledu na zjevení odpovídá zvláštní způsob chápání katecheze a zvláštní způsob odpovědi na nastíněné problémy.

Boží slovo zjevené v Ježíši Kristu

Poslední koncil značně přispěl ke změně teologického chápání Zjevení a Božích slov. Souhrnně lze říci, že po překonání značně jednostranné koncepce zaměřené zvláště na předkládání a předávání pravd víry ze strany magisteria, se nám dnes nabízí chápání širší a výstižnější, které má zřetelně dialogický ráz (Ratzinger, in LThK, svazek 13, s. 507; de Lubac, 2001, s. 61–62). Dokládají to výpovědi týkající se podstaty Zjevení a jeho nejdůležitější dimenze:

Bůh se ve své dobrovolnosti a moudrosti rozhodl zjevit sám sebe a oznámit tajemství své vůle: že lidé skrze Krista, Slovo, jež se stalo tělem, mají v Duchu Svatém přístup k Otci a stávají se účastnými Boží přirozenosti... A tímto zjevením promlouvá neviditelný Bůh ze své přehojné

lásky k lidem jako k přítelům a s nimi se styká, aby je pozval k svému společenství a do něho je přijal... Bohu, který svým slovem a jednáním zjevuje sebe sama, odpovídá člověk vírou (srov. DV čl. 2.5; podobně VDK čl. 36–41).

Vysvětluje se jasně původ, obsah a cíl Zjevení. Je vyzvednuta svobodná a velkodušná Boží iniciativa k záchraně člověka a navíc také trinitární koncepce kontextu, v němž se tato iniciativa děje (Ratzinger, in LThK, s. 507). Chápání Božho Zjevení jako prosétno-verbálního sdělení nebo jako akt pouhého předkládání pravdy je překonáno. Ve skutečnosti Božho sebedílení odhaluje církev Boží touhu darovat člověku věčný život, a to skrze osobní setkávání a vytváření společenství (de Lubac, 2001, s. 47–52).

V závěru druhého článku konstituce *Dei Verbum* je zmínka o *dějinné dimenzi* Božho zjevení, které se uskutečňuje činy i slovy vzájemně vnitřně souvisejícími tak, že skutky, které Bůh v dějinách spásy vykonal, ukazují a posilují nauku i skutečnosti vyjádřené slovy. Slova pak hlásají tyto skutky a objasňují tajemství v nich obsažená. Rozhodujícího vrcholu či plnosti nabýlo Zjevení v osobě Ježíše Krista (srov. DV čl. 2; GS čl. 22).

JEŽÍŠ KRISTUS, VTĚLENÉ BOŽÍ SLOVO

V Ježíši Kristu se Boží slovo stalo živoucí osobou na lidské a dějinné rovině a to umožňuje setkání a komunikaci. Setkání s Ježíšem Kristem se stává svátoostí setkání člověka s Bohem (srov. Schillebeeckx, 1962). Promlouvá-li Bůh v dějinách, pak to nedělá v první řadě proto, aby nás informoval o náboženských pravdách, ale chce především sdílet sebe sama, darovat se nám a díky přijetí takového daru i nás uschopnit k láskyplnému sebedarování jemu a pak druhým.

Z toho vyplývá, že katecheze, jakkoli se zabývá výkladem událostí a pravd a jejich šířením, je především službou, která má ráz navyšost osobního sdílení, a současně je uváděním k osobnímu setkání s Ježíšem:

V samém středu katecheze nacházíme osobu Ježíše z Nazareta ... v tomto smyslu konečným cílem katecheze je nejen přivést člověka ke vztahu, ale přímo do důvěrného společenství s Ježíšem Kristem (Cat. trad. čl. 5).

Podobně se vyjadřuje i dokument Italské biskupské konference:

Tím, že katecheze volí Krista za svůj střed, dává najevo, že nemá v úmyslu předávat prostě jádro věrouky, ale především že chce uschnout k přijetí jeho živé osoby v plnosti jejího lidství i božství jako Spasitele a Hlavy církve, jakož i veškerého stvoření (RdC čl. 58).

Tato dimenze představuje jeden z podstatných rysů katecheze a má blahodárný dopad v praxi. Umožňuje totiž zdůvodnit nebo vysvětlit „ducha“ či „klima“ autentického katechetického setkání a současně osvobozuje jak od jednostranné starosti o zachování kompletnosti nauky (úzkostlivé dodržování předem stanoveného programu), tak i od strnulosti v oblasti terminologie (pění na neměnnosti určitých katechetických formulí). Vždyť věrnost vůči živé osobě je něčím podstatnějším, dynamičtějším a svobodnějším, než je věrnost určitým naukovému systému (srov. Geffré, 1985, s. 63–65).

Tato dimenze má prostupovat celým obsahem katecheze, a proto je třeba její prezentovat pomocí výrazů z oblasti *vztahů mezi osobami*, nikoli jako „věci“ nebo „fakta“. Týká se to zejména skutečností, které teologie označuje výrazy vykoupení, milost, hřích, mravní zákon, svátosti, eschatologie aj.

Katecheze je hlásáním Krista. Jedná se o klasický požadavek kristolocentristu, zdůrazňovaný již katechetickým hnutím (J. A. Jungmann, 1939; Colomb, 1968) a později znovu jednoznačně potvrzený magisteriem (VDK čl. 41). Dokumenty církve hovoří o tom, že kristolocentristus v katechezi je třeba chápat ve dvojnásobném smyslu:

- objektivním (Kristus je podstatný střed katechetického hlásání – Cat. trad. čl. 5);
- subjektivním (Kristus je pravým jednajícím subjektem katecheze);

Kristolocentristus v katechezi také znamená, že katechezi nemají hlásat nauku vlastní či nějakého jiného učitele, nýbrž učení Ježíše Krista; pravdu, kterou on sděluje, anebo ještě přesněji: pravdu, kterou je on sám. Je tedy třeba říci, že Kristus, vtělené Slovo a Boží Syn je tím, o kom katecheze učí, zatímco o všem ostatním (učí) nakoilk. nakoilk se k němu vztahuje; že pouze Kristus je tím, kdo vyučuje, zatímco ostatní učí jen do té míry, v níž jsou jeho mluvčími, kteří umožňují, aby promlouval jejich ústy (Cat. trad. čl. 6; srov. VDK čl. 98).

Kristolocentristus v katechezi je evangelijní a trinitární. Všeobecné direktorium připomíná ústřední význam evangelijních spisů, které mají katechetickou strukturu (srov. VDK čl. 98). Hlásání Krista vede k vyznání Boha v Trojici, protože

Ježš neustále odkazuje na Otce, vědom si toho, že je jeho jediným Synem, a na Duchu Svatého, vědom si toho, že je jím Pomazaný (VDK čl. 99).

Zásada ústředního postavení a významu našeho Vykupitele v celku katecheze však na druhé straně neznamená výlučnost. Hlásání Krista není jediným obsahem katecheze a jeho ústřední pozice nemá být chápána jako povinnost začínat každou katechezi hned od Ježíše Krista nebo o něm mluvit vždy výslovně. Specifické okolnosti prostředí či u samotných adresátů nedovolují vždy okamžitě

zahájení přímého a výslovného hlásání Ježíše Krista. Avšak podobně jako existuje evangelizace (být neúplná) v každém autentičtěm svědectví o evangelijních hodnotách (srov. EN čl. 21; AG čl. 12), i když o Kristu nemluví, tak je tomu i s katechezí. Na jedné straně je pravda, že bez výslovného hlásání jeho jména, života, nauky, jeho tajemství by katecheze zůstala nedostatečná (srov. EN čl. 22). Avšak na druhou stranu to neznamená, že se už ve všech předchozích krocích a etapách musí jednat o Kristu výslovně, nebo že je možno ony etapy dokonce vypustit. Ony totiž na výslovné hlásání připravují a o Kristu promlouvají, i když jej výslovně nejmenují.

BOŽÍ SLOVO JE POSELSTVÍM SPÁSY PRO ČLOVĚKA

Boží slovo, s nímž se setkáváme v Bibli, je ve svém vlastním záměru „evangelium“ čili „dobrou zprávou“; je slovem, které dává smysl životu a chce jej proměňovat.

Vždyť obsah inspirovaných spisů odpovídá ve světle Božím na základní otázku člověka. Je známo, že Bible líčí historii konkrétního národa, který prožívá určitá dramata, který má těživé, často tragické problémy, který si klade otázky existenciálního charakteru. K tomuto národu bývá poslán prorok jako mluvčí Boha: ten, kdo vyjadřuje význam různých událostí a situací a tím posiluje nádej národa, a to i v situacích a prostředích mimořádně kritických, jako např. ve vyhnanství (srov. Ravasi, 1995, s. 8).

Lze říci, že nepřítomnost proroka je pro lid Izraele faktem, který je sám o sobě ještě tragičtější než různé těživé vnější okolnosti samy o sobě. V knize proroka Jeremiáše se říká: nejenže se nám vede zle, že nás nepřítelé vybijejí mečem, že nám hrozí smrt hladem, ale i kněz a prorok jsou odvlékáni do neznáma (srov. Jr 14, 18); neboli ztrácíme už i toho, kdo by nám to vše vysvětlil, kdo by nám řekl, proč se toto všechno děje, a tak vrhnul do našeho života alespoň paprsek naděje. Několik, kdo by nám řekl, že Bůh na nás nezapomněl, že smlouva pokračuje, že je možné, a dokonce nutné žít dál, protože život neztrácí smysl.

Chceme si uvědomit, že Boží slovo v Písmu svatém se nám nikdy neukazuje jako pouhá informace, ale jako slovo, které interpretuje fakta, události a určitým způsobem odpovídá na velké otázky lidstva. Je to tedy slovo o člověku, slovo o životě, o našich dějinách, o naší budoucnosti, i když můžeme mít někdy dojem, že např. některé spisy Starého zákona se nás nijak netýkají. Ve skutečnosti nám dávají klíč, jak porozumět dějinám, jak je správně číst. I my jsme vyzváni, abychom se učili číst a porozuměli svým vlastním dějinám ve světle Božím slova.

Boží slovo je totiž nejen světlem, ale i „vysvětlením“ našeho života. Mezi slovy a činy, mezi poselstvím a událostmi existuje pevné pouto:

Slova hlásají skutky a objasňují tajemství v nich skrytá (DV čl. 2).

Již bezprostředně po koncilu psali teologové o Zjevení jako o události a rovněž jako o slovu (srov. např. Schillebeeckx, 1966, s. 45–68), aby zdůraznili „vysvětlovací“ funkci zjeveného slova, které interpretuje události, zbavuje je neprůhlednosti či dvojnáčnosti a umožňuje tak jejich náboženské chápání v rámci spásnosného plánu Božho. V tomto smyslu je třeba vidět aktuálnost rolí proroka, mudrce a žalmisty.

BOŽÍ SLOVO JE VTĚLENÉ DO LIDSKÝCH DĚJIN

Nauka křesťanské víry o Bibli neřká zjednodušeně, že Bůh mluvil a mluví v Písmu, ale že Bůh mluvil v Písmu prostřednictvím lidí a lidským způsobem (srov. DV čl. 12). Podobně neřká pouze, že Bible je slovo Boží, ale že Bible je slovo Boží v lidské řeči. Boží slovo, vyjádřené lidským jazykem, se přibližovalo lidské mluvě, jako se kdysi Slovo věčného Otece stalo podobné lidem v osobě vtěleného Syna Božho (srov. DV čl. 13).

Bůh k nám promlouvá prostřednictvím lidí, vždy tedy zprostředkovaně skrze výrazové prostředky člověka. Izrael spatřoval vrcholný způsob komunikace mezi Bohem a člověkem v dialogu Hospodina s Mojžíšem (srov. Ex 33,11); přesto Mojžíše úpěnlivě prosil:

Slyšeli jsme hlas Boží z prostředku ohně a viděli jsme dnešního dne, že Bůh mluví s člověkem a ten může zůstat naživu. Ale proč bychom teď měli zemřít? Vždyť nás tento veliký oheň pozře. Uslýšíme-li ještě dál hlas Hospodina, svého Boha, zemřeme... Přístup k němu ty a vyslechni všechno, co Hospodin, náš Bůh, řekne. Ty nám pak vypovíš (svými slovy) všechno, co k tobě promluví Hospodin, náš Bůh, a my to vyposlechneme a učiníme (Dt 5,24–27).

Boží slovo k nám přichází prostřednictvím lidí, kteří je formulují tak, jak je sami přijali a odpovíděli na ně ve víře: vtěluje se do odpovědi víry člověka; je nesmišené, ale rovněž neoddělitelné spojení se slovem lidským (srov. Geffré, 1985, s. 59–76; Miranda de França, 2002, s. 64).

Narativní katecheze

Narativní aspekt Božho slova, který spočívá ve *vypřačování událostí významných pro člověka*, se odráží v chápání samé podsta-

ty katecheze a konkrétní katechizace. Katecheze hlásá Boží slovo, které se vtěluje do dějin. Dějinný charakter zjeveného slova zavazuje církev, aby pojala do obsahu katecheze dějiny spásy tzv. staro-zákonního období, život Ježíše Krista a jeho velikonoční tajemství i dějiny sebe samé, nakolik ona sama je součástí obsahu katecheze (srov. VDK čl. 108). V tomto smyslu patří vypravování událostí dějin spásy k podstatným rysům katecheze:

Každá katecheze je další vypravování událostí, skrze něž se Bůh zjevil lidem... Nicméně vypravování k nám promlouvá o dějinách spásy tehdy, dovoláme-li, aby se staly dějinami našimi (Texe de réference, France, 1981).

Katecheze nalézá své místo v dialogu Boha, sdělujícího sebe samého, a člověka, který odpovídá vírou. V dlouhých dějinách tohoto dialogu má své místo i katecheze jako činnost církve, v níž stále znovu zaznívá Boží slovo v rozličných formách: vyprávění, vyučování, povzbuzování, modlitby, svědectví (srov. Šuráb, 2004, s. 71).

BOŽÍ SLOVO JE DAREM DUCHA SVATÉHO

Vtělení Božho slova do našich dějin je dílem Ducha Svatého. Jsou-li Písma zvláštním vyjádřením uchování a předávání Božho zjevení v událostech a slovech, věříme, že Duch Svatý byl účinně přítomen v rozhodných chvílích, kdy Zjevení, vtělené do dějin, postupně a rozmanitým způsobem nabývalo podoby písemného „připomenutí“, které umožňuje, aby se Boží slovo setkalo s lidmi všech dob a vytvářelo z nich Boží lid (srov. Mannucci, 2000, s. 403).

Zatímco událost je ze své povahy něčím jedinečným a neopakovatelným, slovo je opakovatelné, a tak prostřednictvím slova hlásaného, vyprávěného a písemně zaznamenaného je událost znovu „zpřítomňována“ a oslovuje i toho, kdo ji neprožil přímo. V tomto smyslu tedy lze chápat inspiraci Bible jako dar Ducha Svatého, který umožňuje lidem všech dob oslovení sebesdělujícím se Bohem a konkrétně Ježíšem Kristem, který je vrcholem Božho sebesdlení (srov. Citrini, in NDTB, s. 1465).

Pavel později píše, že bez Ducha Svatého nemůže nikdo říci: Ježíš je Pán (srov. 1 K 12,3); je to tedy tento Duch, který působí „vtělení“ Božho slova v lidské (Zvěřina, 1992, s. 161), Písmo je skutečně účinné pro spásu (srov. 2 Tm 3,15–17), protože je plné Ducha Božho.

To vše má svůj odraz v pojetí katecheze. Dějiny svědčí o tom, že z Božho slova chápáního jako pravda (pouze či především) nám daná (a tedy námi údajně „vlastněná“) vzniklo přesvědčení, podle něhož je úkolem katecheze uchovávat a šířit přesné stanoveny soubor náboženských tvrzení, prezentovaných izolované a do detailu jako učení církve.

Avšak katecheze chápaníci sebe samu jako službu Božmu slovu, které je nejen dané, ale i zaslíbené, má tyto odlišné charakteristiky i důsledky:

- Je nejen sdělováním jistých pravd, ale i otevřeným hledáním. Jestliže tradiční katechismus na základě otázek a odpovědí budil dojem uzavřeného souhrnu jistých tvrzení (poněvaž se myslelo, že je nutno hovořit pouze o věcech jistých, a každé výpovědi byl přisuzován tentýž stupeň jistoty), katecheze dnes musí mít i smysl pro nejasnost a nejistoty, pro společně hledání pravdy, pro pokoru přijmout problematické a tajemné, aniž by ignorovala jisté a definitivní prvky křesťanského poselství. Obě věci jsou podstatné: z jedné strany odvaha k pravdě, aby se křesťané upevňovali ve své identitě v prostředí kolísání, nejistoty a ochabování (srov. Cat. trad. čl. 56), z druhé strany ochota a umění respektovat fakt podstatné nehotovosti, nedokonalosti každé naší výpovědi o Bohu a Božích skutečnostech, ochota nechat se vést Duchem Svatým a pokračovat na cestě k plnosti pravdy. Jestliže se víra týká věcí, které ještě nevíme, pak nesmíme dopustit, aby zabředla do nehybnosti, nýbrž spíše musíme usilovat o to, aby se stala pouť jako u Abraháma (srov. Cat. trad. čl. 60).

- Katecheze není záležitostí výlučně výkonu magisteria církve, nýbrž také svědeckvím a cestou za Pánem konanou ve společenství.

Při jakékoli katechizaci se máme vydat na cestu, všichni společně, biskupové, kněží, řeholníci i věřící laici, na cestu vyzrívání ve víře, která zahrnuje mimo jiné i vzájemnou pomoc (srov. *Messaggio Sinodo*, 1977, č. 13).

- Katecheze otevřená dynamismu Slova nenabízí svůj obsah ve formě monolitické, ale umí rozlišovat podstatné od podružného, věci jisté od méně jistých, či dokonce jen domněnek; věci zásadní od věcí druhořadých. Umí respektovat hierarchii pravd (srov. VDK čl. 114).

- Katecheze má být otevřená dialogu a uctivé konfrontaci.

V absolutizované vizi pravdy „vlastněné“ se katecheze mohla jevit jako výlučné vlastnictví náboženské pravdy, jež byla pečlivě oddělována od všeho ostatního. S tím souvisí i postoj polemický, falesně apologetický či prezíravý, neochota chápat stanovisko druhého a snašet ho. Naopak katecheze otevřená vývoji formulačí pravd

víry během dějin pod vedením Ducha Svátého se neobává konfrontace a dialogu, otevřít se spolupráci, stává se výchovou nejen k jednotě, ale i k pokojnému soužití přes odlišnosti. Pokoncilní katecheze chce být daleko skromnější a více otevřená dialogu. Nemyslíme si, že vlastním celou pravdu, zatímco druzí jsou na omylu. Všichni se cítíme být učedníky a snažíme se společně hledat. I ten, kdo se „jen“ blíží pravdě, může nás něčemu naučit. To je důležité nejen na poli ekumenickém, ale týká se bezprostředně i dialogu víry s kulturami.

● Katecheze znamená neustálé prohlubování, trvalou „výchovu“ víry (srov. VDK čl. 69–72).

Jestliže byla kdysi chápána jako předávání předdefinovaného systému, a tak se mohla uzavřít v rámci určitého cyklu nebo věkového období, katecheze svou otevřeností chce podporovat růst a zrání člověka během celého jeho života. Přípomněme jasná slova Jana Pavla II.:

„Katecheze, má-li být účinná, musí stále plynnule pokračovat. Byla by opravdu nadarmo, kdyby se zastavila právě na prahu dospělého věku, neboť i pro dospělé je stejně důležitá, třebaže samozřejmě v jiné formě.“ (Cat. trad. čl. 53)

Katecheze a inkulturace

Zvláštní úvahu si zaslouží dvě podstatné dimenze Božího slova z hledem k jejich důsledkům v katechezi. Jedná se o vztah mezi Božím slovem a kulturami a Božím slovem a zkušeností.

KATECHEZE PODPORUJÍCÍ INKULTURACI

Problém vztahu mezi evangeliem a kulturami, známý již v době katechetického hnutí (Gianetto, 1980, s. 57–60), se vynořil s novou palčivostí v posledních desetiletích 20. století. Výslovný doklad převděcem o tom, že katecheze je nástrojem inkulturace, nacházíme v Poselství celocírkevní synody biskupů v roce 1977:

Jak již bylo ukázáno na Druhém vatikánském sněmu a nově připomenuto Pavlem VI. v apoštolské exhortě *Evangelii nuntianti*, křesťanské poselství musí zakořeňovat v kulturách, přijímat je a proměňovat. V tomto smyslu je legitimní považovat katechezi za jeden z nástrojů inkulturace, tzn. toho, co „zevnitř“ vysvětluje život těch, k nimž se obrací (*Messaggio Sinodo 1977*, č. 5).

Od doby, kdy byla napsána tato slova, neztratilo téma inkulturace nic ze své aktuálnosti (srov. Fossion, 1997; Miranda de França, 2002). Všeobecné direktorium mu věnuje značnou pozornost (srov. VDK čl. 109; 202–214) a zdůrazňuje jeho podstatu:

Inkulturace vřty ... je hluboký globální proces a pomalá cesta. Není to obvykle vnější přizpůsobení, které, ve snaze učinit křesťanské poselství přizlavitějším, se omezuje na to, že je překryje na povrchu ozdobným náterem. Naopak, jedná se o proniknutí evangelia do nejzastších zákoutí nitra, jednotlivce i národů, v nichž se jich živě dotýká až u samých kořenů jejich kultur (VDK čl. 109).

BOŽÍ SLOVO A KULTURA

Chceme-li alespoň zmínit vztah Božho slova vůči tak významově bohaté a složitě skutečnosti, jakou je „kultura“,¹³ a respektovat přitom základní téma a zaměření naší příručky, musíme se nezbytně omezit na uvedení hlavních principů:

- princip autonomie: Křesťanská víra se neidentifikuje s žádnou konkrétní kulturou a může se „vtělit“ do všech (srov. GS čl. 58);
- princip vtělení do kultur: Křesťanské poselství se od počátku svého vzniku vtěluje do kultur; není myslitelné v „chemicky čistém“ stavu, bez vazby na jakékoli zprostředkování kulturou. Je to nezbytná podmínka, má-li být toto poselství přijato, prožíváno a sdělováno druhým: „Věra, která se nesejane kulturou, není vírou plně přijatou, celistvě pochopenou a věrně prožívanou.“ (výpověď Jana Pavla II., citovaná kard. P. Poupardem na světovém euch. kongresu v Římě 5. 11. 1991);
- princip přijetí pozitiv kultur: Vtělením přijímá evangelium autentické hodnoty kultur, zúrodňuje je a proměňuje. Zákonem evangelizace je působit takovým způsobem, „aby žádné dobré símě, které se najde zaseté v lidských srdcích a myslích nebo ve vlastních obřadech a kulturách národů, nejenom nezahynulo, ale bylo očištěno, povzneseno a zdokonaleno k oslavě Boží...“ (LG čl. 17);
- princip prorocké kritičnosti: Víra vykonává vůči kulturám funkci kritického rozlišování a očisťování (srov. VDK čl. 109;

¹³ Pojem „kultura“ prošel v nedávné minulosti sémantickým vývojem, který umožňuje jeho chápání rozličným způsobem (srov. např. GALLAGHER, M. P. *Clashing Symbols. An Introduction to Faith and Culture*. London, 1997, s. 7nn. Viz též GALLAGHER, M. P. *Křesťanství a moderní kultura*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004.). Jednotlivé významy pojmu „kultura“ se doplňují, jak dokládá i čl. 53 GS, který hovoří o kultuře v šírocejších slova smyslu.

133; 204). Odhaluje a kárá každý souhlas se zlem a spoluúčast na něm, ať v rovině individuální, či společenské, jakož i každou formu útoku na důstojnost člověka, stvořeného k Božím obrazu:

Nejde jen o hlásání evangelia ve stále širších zeměpisných oblastech a stále většímu množství lidí. Cirkvi jde o to, aby sílou evangelia přetvářela měřítka, podle nichž lidé posuzují: jejich stupnici hodnot, jejich zájmy, způsob myšlení, prameny, z nichž čerpají své podněty a vzory, jestliže jsou v rozporu s Božím slovem a s plánem spásy (EN čl. 19).

Kultury jsou také nezbytným nástrojem pro interpretaci a nové vyjadřování slova. Jde o dvojí směr výkladu Bible při zachování hermeneutických kritérií: V prvním případě jde o úsilí interpretovat formulace vzniklé v minulosti a podminěné kulturními kontexty tak, abychom správně pochopili zděděné. Jde o vyjádření obsahu Božho slova dnešní mluvou, tedy o reformulaci, která nerezignuje ani na kontinuitu, ani na aktuálnost, takže každý může vnímat poselství spásy ve svém vlastním jazyce. Druhý směr vychází z požadavku, aby dialog evangelia s kulturou neprobíhal jednosměrně; i kontexti současných kultur je schopen přispět k výkladu biblického textu podobně, jako se reformulací aktualizuje přínos kultury minulé.

Skutečné vtělení víry prostřednictvím katecheze předpokládá nejen proces „darování“, ale i „přijímání“ (stov. *Messaggio Sinodo*, 1977, č. 5).

To neznamená, že by se evangelium mohlo pod vlivem kultur měnit. Nicméně v projevech křesťanské zkušenosti, vtělené do dějin a vyjádřené význačnými kulturními hodnotami, lze nalézat možnosti interpretace a hermeneutická kritéria, důležitá pro zpětné pochopení víry.

NÁROČNÝ A TRVALÝ ÚKOL INKULTURACE

Formulace pravd naší víry tak, jak se s nimi setkáváme, jsou formulacemi inkulturovanými; vznikly pomocí výrazových prostředků určité kultury, které nám skutečnosti Boží přibližují, avšak současně s tím jaksi znevažují jejich přesnost právě proto, že naše pozemské kategorie jsou velmi nedokonalé; vyjadřují a nevyjadřují, odhalují a současně ohraničují.

Pokus vyjádřit pravdy víry v kontextu kultur a dějin je tedy vždy limitovaný a nedokonalý, ale na druhé straně nutný. Je to zákon života. Je to důsledek toho, že se Boží slovo vtělilo do dějin. Nebylo vyjádřeno nějakými jinými způsoby, i když u Boha není nic

nemožné. Naopak: Bůh k nám chtěl mluvit skrze slova, která jsou podmněná našimi dějinami a pocházejí z našich kultur. Život z víry ani formulace pravd víry neexistuje nikdy nezávisle na kultuře.

Není náhodou, že máme čtyři evangelijní spisy, i když všechny vypravují o pozemském životě a dle Ježíše Krista. Na první pohled by se zdálo, že by bylo stačilo napsat jednou výstižně a jednoduše, kdo je Ježíš a v čem spočívá jeho dílo. Avšak církev přijala do svého kánonu hned čtyři evangelijní spisy, přestože všechny obsahují jedno a totéž evangelium. Důvod je nasnadě. Už prvotní církev jasně rozpoznala nutnost toho, aby existovaly čtyři způsoby, jak přiblížit Ježíše Krista těm, kdo o něm ještě neslyšeli. Čtyři způsoby pro lidi, kteří přicházejí do církve z různých sociálních kontextů, navíc s ohledem na problémy místních církví. A nejsou zde jen tyto čtyři texty. Vzpomeňme, jak líčí Ježíše Krista už před vznikem evangelíí apoštol Pavel, jak o něm píše list Židům, jak líčí Krista Apokalypsa. Každý z těchto spisů Nového zákona vyjadřuje svým způsobem, kdo je Ježíš Kristus a co pro nás vykonal.

S určitým zjednodušením lze konstatovat, že během staletí došlo k provázání křesťanské víry s jednou – tzv. západní – kulturou, která dnes už není všeobecná. S tímto faktem souvisí vznik dvojího odcizení mezi vírou a kulturou. Misijsní působení v mladých církvích bylo podmněno a poznamenáno úzkým poutem mezi křesťanskou vírou a evropskou a západní kulturou. Kromě toho přicházelo evangelium ve spojení s historickým procesem dobývání a kolonizace, a tím muselo zčásti sdílet i jeho dvojnárodnost a negativní stránky. I katecheze byla de facto příčinou i následkem tohoto odcizení se kultury evangelia (Alberich, 1995, s. 169–181).

V církvích se starobylou křesťanskou tradicí, zvláště v Evropě, byla evangelizace ovlivňována převládnutím kultury, která ztratila schopnost ukázat křesťanskou víru jako věrohodné a důležitě poselství pro dnešního člověka. V sedmdesátých letech 20. století Y. Congar napsal:

Aktuální krize souvisí z velké části s faktem, že církev, která vytvořila užasny celek projevů víry uvnitř latinské kultury, je na něj příliš těsně navázána: projevuje se to i v jejím misijním působení. Na kužli se jí přilpil středověk a protireformace, proto ignorovala nebo odmítala nové a přínosné (Congar, 1976, s. 41).

Z těchto poznámek lze vytušit rozsah problémů, které se otevírají jak v teologii, tak v pastoraci, jakož i důvod aktuálnosti inkulturace. Začíná být zřejmá důležitost práce na vytvoření nových forem „vtělení“ křesťanství do rozličných kultur dnešní doby. Tento proces se týká všech prvků křesťanské zkušenosti: vyznání víry, liturgie, teologie, zákonodárství, institucí atd. Jedná se o dlouhodobou,

neobvyčejně delikátní a náročnou záležitostí, která čelí úskalům a rizikům, nicméně jde o záležitost absolutně nezbytnou.

Subjektem inkulturace nejsou jen jednotliví odborníci či představitelé autority, ale celý Boží lid (srov. RM čl. 54) a jejím vlastním dějištěm je místní církev, která zůstává ve spojení s církví světovou (srov. Kritéria rovnováhy mezi jednotou a pluralitou v EN čl. 61–64).

V procesu inkulturace je třeba stále pokračovat a tento úkol se týká i nás dnes. Nebylo by správné (byť by to bylo pohodlné) uchovávat a předávat obsah víry výrazovými prostředky kultur, které již patří minulosti (např. období neoscholastiky, baroka nebo první poloviny 20. století). Tím bychom hlásání víry nepomohli. Právě katecheze je jednou z oblastí, kde se děje inkulturace. Katecheze totiž neznamená jen přijímat, konzumovat, ale také vytvářet,¹⁴ hledat nové výrazové prostředky, které jsou nejen srozumitelné, ale i oslovují člověka v dnešních kulturách (srov. VDK čl. 208). Nejde tedy jen o to mít jakýsi druh „oděvu“, abychom srozumitelně vysvětlili již existující obsah. Role výrazových prostředků je mnohem hlubší: zasahuje do chápání a interpretace křesťanského poselství, a proto vyžaduje námahu vtělování a vyjadřování tak, aby víra vyjádřená pomocí kultury byla oslovující žádoucím způsobem.

Proto je velmi důležité, aby i naše církve měla katechety úzce spjaté s místní kulturou, intenzivně prožívající svou souměřitelnost s lidmi, s nimiž katecheticky pracují. Zkušenost potvrzuje, že účinné formy inkulturované katecheze spontánně vznikají tam, kde působí „místní“ či „rodilí“ katecheti, znalí problémů, starosti i radosti svých vrstevníků. Katecheti (a ještě více ti, kdo poskytují katechetickou formaci) by měli disponovat schopností komunikovat v oblasti víry „dvojazyčně“: na jedné straně jazykem vlastní kultury (jejích „dialektem“), na straně druhé společným jazykem (křesťanská „koiné“), aby bylo současně zaručeno jak vtělování víry do místní kultury, tak i společenství s obecnou církví.

Nemenší význam má práce na katechetických poměnkách. Tištěné, audiovizuální i další pomůcky mohou být dobrými nástroji inkulturace, pokud přibližují křesťanské poselství v souladu s citlivostí a mentalitou národa. Zvláštním způsobem se to týká katechismů místních církví (srov. VDK čl. 133).

¹⁴ „V minulosti fungovalo katechetické úsilí s pomocí pedagogiky asimilační: v dnešní době se nicméně zdá nemožné, že by se naše aktivity oběhly bez pedagogiky kreativity“, viz *Sacra congregazione per il clero. Atti del II Congresso Catechistico Internazionale. Orientamenti conclusivi*. Roma: Studium, 1972, s. 503.

Naše pojednání je třeba doplnit upozorněním na dvě rizika: ve snaze o inkulturaci může katecheze snadno podlehnout pokušení redukcionismu, který porušuje jedno ze základních kritérií katecheze, totiž požadavek celistvosti a ryznosti křesťanského poselství; druhé riziko představuje směřování rozličných, někdy i protikladných náboženských a kulturních prvků, které rovněž kompromituje jeho autentičnost (srov. VDK čl. 111 a 205).

Katecheze stojící ve službě inkulturace má před sebou úkol nesmírně náročný, ale i nadějný. V postoji respektu, sympatie a upřímného dialogu s rozličnými kulturami jim může

nabídnout poznání skrytého tajemství a pomáhat jim, aby z vlastní živé tradice daly vzniknout svému typickému, originálnímu projevům křesťanského života, jeho zptisobu myšlení i slavení (Cat. trad. čl. 53).

Boží slovo a zkoušenost člověka

Boží slovo se věluje do slov lidských a skrze ně dospívá k člověku. Proto některé výrazové prostředky užitě v Písmu k zachycení této skutečnosti jsou velmi bezprostřední, skoro bychom řekli materiál- ní (např. Ez 2,8).

Kromě poznatků biblické teologie o existenci rozličných literárních druhů lze postupovat pozorně po stopách takových biblických událostí, jakými bylo např. povolání proroků. V jejich životě si můžeme všimnout etapy jakési předchozí přípravy: v samotě, v modlitbě, v hledání, v zážitcích setkání s Bohem ve vidění, v hlubokém uvažování o tom, co bylo prožito (např. L 1,80; Abk 1,1-2, 3; Am 1,1; Iz 1,1). V této souvislosti hovoříme o tzv. náboženské zkoušenosti jako o prostředí, v němž je možné naslouchat Božím slovu a vnímat ho.

Prostřednictvím náboženské zkoušenosti usiluje katecheze o překonání nesprávného chápání Božího slova, jako by to byla nějaká „věc“, kterou lze předávat, jako se předávají materiální předměty.

ZKUŠENOST A KATECHEZE

V katechetické reflexi pokoncilní církve zaujme mimo jiné role lidské zkoušenosti v procesu zrání víry. Po letech postoje zdrženlivosti vůči pojmu „zkoušenost“ jsme v současnosti svědky toho, že magisterium univerzální církve přikládá zkoušenosti v oblasti katecheze značný význam. Všeobecné katechetické direktorium jí věnuje do

té doby nebyvalou pozornost (srov. VKD čl. 74). Ve VDK nacházíme kromě potvrzení této skutečnosti jako priority i teologicky mimofádné významnou definici zkušenosti jako

prostředí, v němž se projevuje a uskutečňuje spása: kde Bůh v souladu s pedagogií vtělení *se dotýká* člověka svou milostí a svou spásou ho zachraňuje (VDK čl. 152).

K pojmu „zkušenost“

Positivní hodnocení zkušenosti v oblasti katecheze neznamená jednostrannost. Podobně jako u jiných kategorií má i užítí této kategorie v katechetice nejen svůj význam, ale i svá rizika či obtíže.

Je známo, že v běžném užívání výrazu „zkušenost“ dochází k nepřesnostem ve vyjadřování. Tímto výrazem bývá totiž neztřídká označen např. nějaký zážitek nebo jen pocit, tedy realita prožívaná spíše na úrovni afektivity než ve sféře racionální.

Určitou cestu k lepšímu chápání pojmu „zkušenost“ nabízí etymologie. Slovní základ latinského slovesa „experior“, tedy slovo *perior* (které se vyskytuje pouze jako část složených výrazů) – odkazuje na dvě významové oblasti: je přitomno v základu slova *peritus* a také slova *periculum*. Zatímco výraz *peritus* označuje toho, kdo je znalý, obratný, obeznaměný, dokonce přímo odborník v něčem, podstatné jméno *periculum* znamená riziko, nebezpečí; což v přeneseném smyslu lze vztáhnout i na to, co je v každém setkání s někým či něčím nepředvídatelné, nevypočítatelné. Recké podstatné jméno *peira* znamená zkouška, odvažný pokus, odvažný čin. Sloveso *peiro* lze přeložit českými slovesy zkoumat, vyzkoušet, odvažít se, proniknout. Zkušenost je tedy podle tohoto „navázání styků s někým či něčím neznámým“. To je i původní význam německého slovesa *erfahren* – projet neznámou zemí, vystavit se neznámému s bezprosředností vidění a vědění. Zkušenost je tedy něčím konkrétním a bezprosředním; nespočívá na výpovědi druhého, ale na osobním setkání a „ohmatání si“ určité věci.

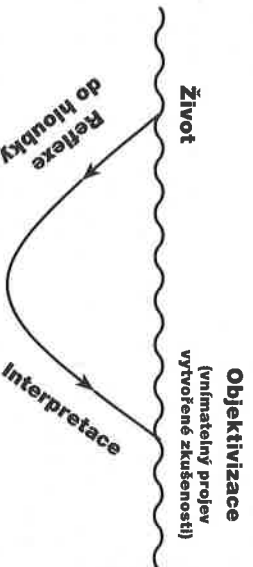
Slovem zkušenost bývá (poněkud nepřesně) označován již *proces vznikání* zkušenosti, kdy na začátku je člověk bezprosředně konfrontován s určitým děním; a také *výsledek* tohoto procesu neboli „zpracování“, interpretace onoho zážitku či více zážitků, jež tvoříbě zkušenosti předcházely (srov. Biehl, 1991, s. 18).

Je třeba zdůraznit, že zkušenost ve vlastním slova smyslu vzniká až v tomto momentu. Vyrváří se až skrze úvahu o prožitém, a to skrze hlubokou úvahu, v níž dominuje úsilí o správnou interpretaci, o nalezení smyslu toho prožitého. Teprve tímto úsilím a schopností interpretace tvoří člověk zkušenost.

Proces vytvoření zkušenosti bývá uzavřen jejím jakýmsi zakončením, zpředmětněním. Zkušenost je „vyprázdněna“ (Fossion, 1997, s. 81); je zpředmětněna v konkrétních výrazových prostředcích (slovo, gesto, určité chování atd.). Všimněme si dobře: objektivity zde není nutná pouze pro sdělení zkušenosti druhým, ale stává se nezbytnou mediací pro zpracování zkušenosti samé. Také zde, jako v obecném procesu zjevení, „slovo“ interpretuje život a odhaluje jeho „tajemství“: pro získání zkušenosti je třeba prostředků k jejímu vyjádření; a čím bohatší je naše soustava výrazových prostředků, tím jemnější, rozmanitější a diferencovanější bude naše zkušenost (srov. Lindbeck, 1984, s. 37).

Lze říci, že čím je zkušenost hlubší, tím více poznámenává člování člověka. Uspěchňuje ho ke změně. Bez vytváření autentických a důležitých zkušeností je skutečná změna způsobu života velmi obtížná.

Proces vytváření zkušeností lze schematicky znázornit pomocí jakési sondy (viz obr. 6), která se ponořila do hloubky pod povrch života, aby se později znovu vynořila v podobě rozličných objektivací.

Obr. 6 – Vytváření zkušenosti

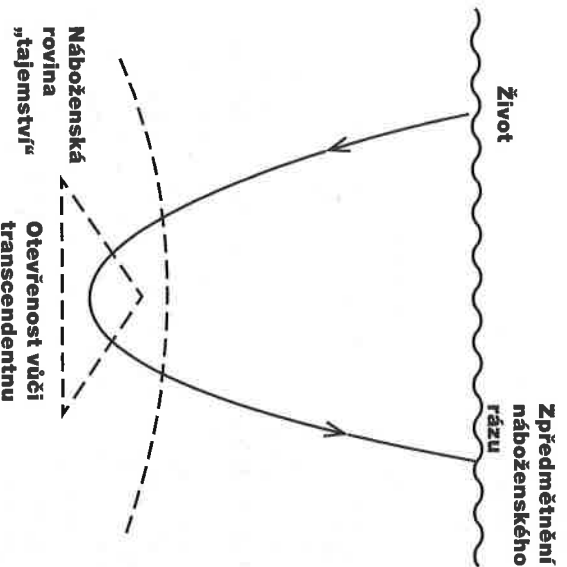
K pojmu „náboženská zkušenost“

I zde máme co do činění s pojmem, který je užíván k označení množství skutečností odlišného významu (srov. Godin, 1981; Fowler, 1981; Vergote, 1996).

Vzhledem k našemu tématu se zdá vhodné připomenout, že se nejedná o to „udělat zkušenost“ s jinými věcmi či osobami (např. s náboženskými předměty či s „duchovními“ osobami), přestože i ony mohou hrát během vzniku zkušenosti svoji roli.

Náboženská zkušenost předpokládá úsilí reflektovat prožitky nebo události do hloubky až k úrovni tajemství: až tam, kde úvaha o skutečnosti nás přivádí ke kladení otázek po nejhlubším smyslu, k tajemství existence v náboženském smyslu. Tyto otázky ne-

nacházejí bezprostřední odpověď a mohou se stát člověku výzvou k dalšímu hledání. Schematicky můžeme znázornit proces vytváření náboženské zkušenosti již známým grafem. Sonda je tentokrát charakteristická hloubkou své „dráh“, na níž se dotýká náboženské roviny či roviny „tajemství“.

Obr. 7 – Vytváření náboženské zkušenosti

Projevy náboženské zkušenosti umožňují vstup do hlubokého tajemství transcendentna, které je od naší pozemské skutečnosti totálně odlišné.

Náboženskou zkušenost bychom snad mohli přirovnat ke špičce ledovce plovoucího v moři, který ukazuje pouze nepatrnou část své velikosti. Je-li obecně autentická hluboká zkušenost obtížně vyjadřitelná navenek, zde to platí ještě více; proto neudívá, že pro náboženskou zkušenost nejsou stejně vhodné libovolné výrazové prostředky: zatímco běžné výrazivo (např. ke sdělení informací, mluva exaktních věd) se jeví jako méně vhodné, příměťnějšími se zdají specifické výrazy užívané např. ve vypravování, svědectví, dále metafora, symbol, poezie, slavení, obřad.

Náboženská zkušenost velmi prohlubuje a obohacuje život člověka; přesto by nebylo správné ji ztotožňovat se skutečností křes-

fanské víry. Křesťanská víra sice náboženskou zkušenost v jistém smyslu předpokládá, avšak nedá se z ní automaticky vyvodit. Ize říci, že víra je volbou, je svobodným rozhodnutím celého člověka pro Boha, přijetím jeho daru. O zkušenosti víry v úzce křesťanském významu lze hovořit tehdy, jestliže se člověk Bohu svobodně odevzdává (srov. Weiser, in Mysal, svazek 1, s. 798); jestliže se učí stavět celý svůj život na něm. Člověk, který něco prožil a dospěl k náboženské zkušenosti, však tímto samotným faktem ještě onen rozhodný krok odevzdanosti nečiní; může sice na cestě až k tomuto rozhodnutí pokračovat, ale také nemusí.

K pojmu „zkušenost křesťanské víry“

Východiskem pojednání o dimenzi zkušenosti v katechezi církve je fakt, že nejvýznamnější zkušenosti v křesťanském prostředí je zkušenost biblických osobností a významných postav z dějin církve – ona velká živá tradice, jíž si Bůh posloužil k postupnému odhalování a realizaci svého plánu spásy jíž během starozákonní doby; tradice vrcholící ve zkušenosti Ježíše z Nazareta a pokračující zkušenosti prvotní církve až do dneška (viz obr. 8).

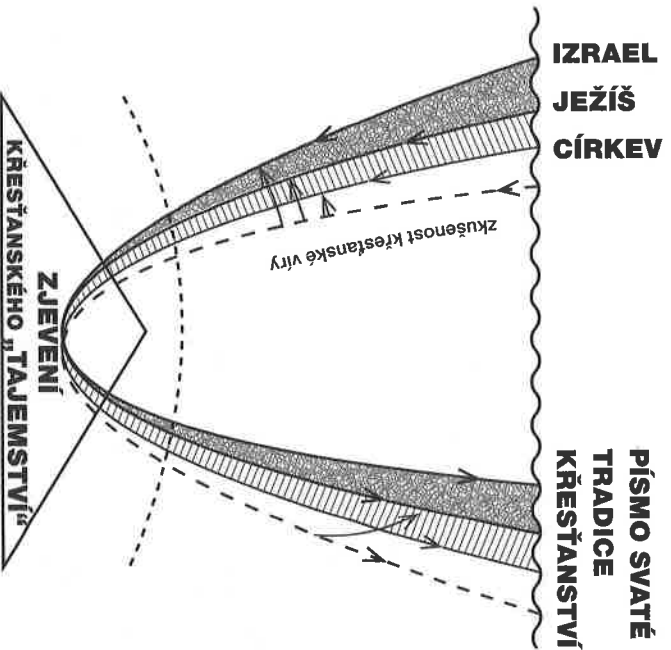
Je známo, že v dějinách Izraele byli pro lid rozhodujícími postavami proroci, kteří pod vlivem Ducha Hospodina interpretovali význam dějinných událostí. Pod vlivem Ducha Svatého „uvažovali“ o minulých i budoucích událostech do hloubky a vysvětlovali jejich smysl. Dějiny Izraele je třeba číst na bázi jejich zkušenosti víry.

V tomto kontextu tedy lze konstatovat, že spisy Starého zákona se nám jeví jako literární ztvárnění mimořádné náboženské zkušenosti Izraele, která vznikala nezřídka skrze hledání a utrpení. Tato historická zkušenost byla místem zjevení Božích slova na cestě vsříč plnosti v Kristu (srov. G. von Rad, 1992, s. 121–123).

Čím jsou pro nás spisy Nového zákona? Jsou nám svědectvím a literární konkretizací oné zcela jedinečné a rozhodující náboženské zkušenosti očitých svědků s Ježíšem z Nazareta a s působením jeho apoštolů.

Dále můžeme čerpat ze zkušenosti církve, která je pokračováním prvotní církve, přičemž tato zkušenost je ztvárněována v různých dokumentech církevní tradice (život a dějiny církve, liturgie, myšlení církevních otců a teologů, magisterium, rozličné formy spirituality aj. (srov. Colomb, 1968, s. 242–243).

Pro vznik zkušenosti křesťanské víry je tedy rozhodující celek zkušenosti, jejíž objektivizací (konkrétním ztvárněním) je Písmo svaté a Tradice církve. Biblická zkušenost je pro nás klíčem interpretace a hodnocení našeho konkrétního života.

Obr. 8 – Vytváření zkoušenosti křesťanské víry

Shrnutí

Zkoušenost křesťanské víry se děje tam, kde člověk – jednotlivec nebo skupina – na základě naslouchání Božímu slovu prohlubuje a utváří svůj vlastní život tím, že přijímá zkoušenosti biblických osobností a zejména Ježíše Krista a jeho církve jako pramen k pochopení smyslu vlastního života.¹⁵ Tak dochází k procesu dynamické identifikace vlastní cesty zkoušenosti (v profánních situacích) a zkoušenosti, která je pro křesťana výchozí (Ježíš, Izrael, církev).

Graf to vyjadřuje dvojnásobně: jedna věde do hloubky (znázorňuje proces neustálého prohlubování) a druhá (horizontálně) vyjadřuje dynamický vzájemný vztah mezi mou osobní

¹⁵ K tomu výstižně J. Gevaert: „Zkoušenosti biblických postav jsou tytéž jako zkoušenosti naše. Přestože užívají odlišných výrazových prostředků, souvisejících s kulturním kontextem, který je odlišný od dnešních kultur, jsou konfrontováni s týmiž životními otázkami a prožívají tytéž obtíže s věrou v Boha a náboženskou praxi“ – GEVAERT, J., c. d., s. 150.

zkušeností a zkušeností obsaženou v Písmu svatém a v Tradici církve (srov. VDK čl. 153).

KATECHEZE A ZKUŠENOST VÍRY

Lze říci, že bez sdělování zkušenosti víry neexistuje sdělování náboženského obsahu:

Co jiného znamená vykládat evangelium než sdělovat druhým vlastní zkušenost víry? (EN čl. 46).

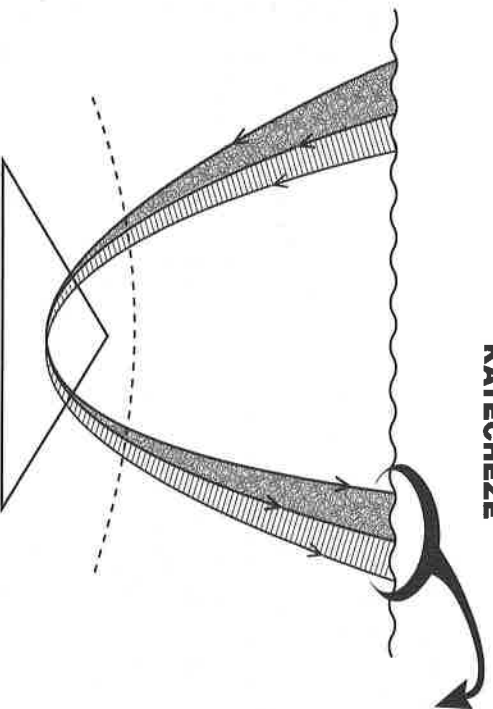
Vztah mezi křesťanským poselstvím a lidskou zkušeností není prostá záležitost metodologie, ale vzniká ze samotného cíle katecheze, jímž je vytvářet společenství člověka s Ježíšem Kristem (srov. VDK čl. 116).

Na základě dosud uvedeného upozorníme nyní na některé nedostatečné či nešťastné způsoby katecheze:

Katecheze jako pouhé předávání obsahu víry

V takto pojaté katechezi se člověk učí např. pravdám víry, mravním normám, textům modliteb, chování v kostele, obsahu mše svaté... Učí se konečnému ztvárnění zkušenosti církve; zkušeností, která (nezřídká ještě) není jeho vlastní.

KATECHEZE

Obr. 9 – Katecheze jako pouhé předávání obsahu

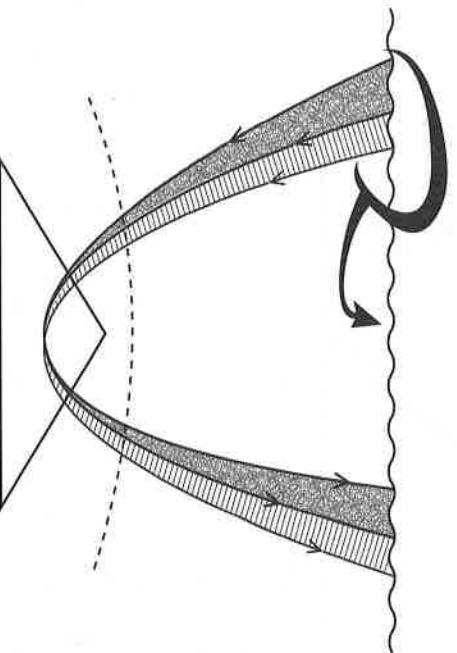
Taková katechizace se jeví přinejmenším jako problematická. Proč? Toto zkonkrétnění bohatství zkušenosti církve se jeví jako odtržené od celého předěšlého procesu vznikání křesťanské zkušenosti, z něhož pochází a v němž je zakořeněno. Člověk přezve me určitý obsah, který je mu „zvenčí“ předáván, ale stěží si jej přivlastní, protože ho nezakusil vnitřně, nevytvořil si vlastní zkušenost.

Takový tradiční styl katecheze může snadno zdegenerovat na formu indoktrinace, na intelektualistické a moralistické instrukce. Člověk sice může získat i poměrně rozsáhlé náboženské vědomosti a dovednosti, ty však nemají takřka žádný vliv na růst jeho víry.

Katecheze jako reflexe událostí či životních problémů

V tomto modelu se katecheta snaží překlenout vzdálenost mezi vírou a životem a jako obsah katecheze přebírá situace a existenciální problémy člověka. To není sice nic špatného, ale je to málo. Nelze mluvit o autentické katechezi, schází-li prohloubení, které umožňuje dosáhnout náboženské roviny, nebo alespoň pokusu o propojení se základní zkušeností křesťanství. Existují četné typy užitečných i výchovných úvah, které sice směřují k náboženské rovině, ale zůstávají na rovině přirozené. Proto je nelze považovat za katechezi.

KATECHEZE

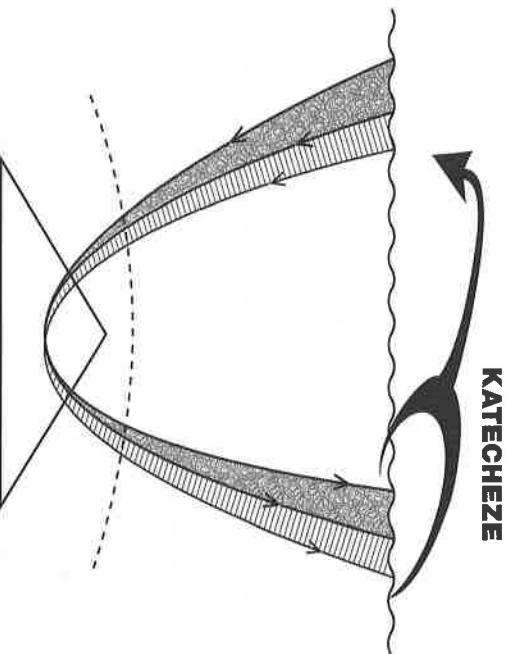
Obr. 10 – Katecheze jako reflexe událostí a životních problémů

Katecheze jako uvedení nauky do života

V tomto případě katecheze, stále chápaná jako předání obsahu víry, usiluje o spojení se životem prostřednictvím aplikace tohoto obsahu v životní praxi. Sdělení náboženského obsahu vyústí do předsevzetí pravidla morálního typu (dobrý skutek, modlitba, sebezápor...).

Tento postup tvořil součást tzv. mnichovské metody katecheze, označovanou jako „uživoňění“ náboženských pravdy (srov. Kubíček, 1937, s. 64).

Problém spočívá v tom, že život člověka se jeví zredukovany na pouhé *místo aplikace* náboženského poselství, avšak zůstává mimo *obsah* tohoto poselství.

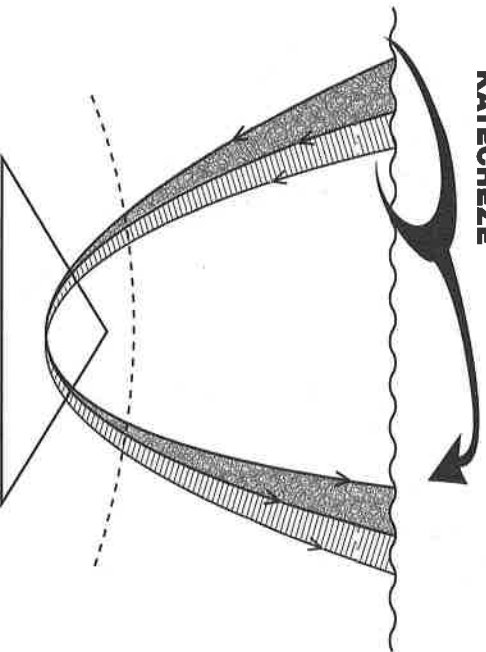
Obr. 11 – Katecheze jako uvedení nauky do života

Katecheze jako přechod od života k víře

Toto je příklad mnoha tzv. antropologických katechezí, které vycházejí ze životních situací či problémů a v určitém okamžiku se pokoušejí o „přechod“ ke křesťanskému poselství (Bible, svátosti, učení magisteria atd.). Címí to však nikoli cestou prohloubení zkušenosti, nýbrž jen „zkratkou“, např. prostřednictvím porovnání; obě skutečnosti jsou položeny vedle sebe, nebo dokon-

ce do protikladu, a výsledkem je zklamání: postup totiž prozrazuje instrumentalizaci problémů člověka (jsou použity jako pouhé východisko pro katechezi), nebo chybí propojení života a víry skrze hloubku autentické náboženské zkušenosti.

KATECHEZE

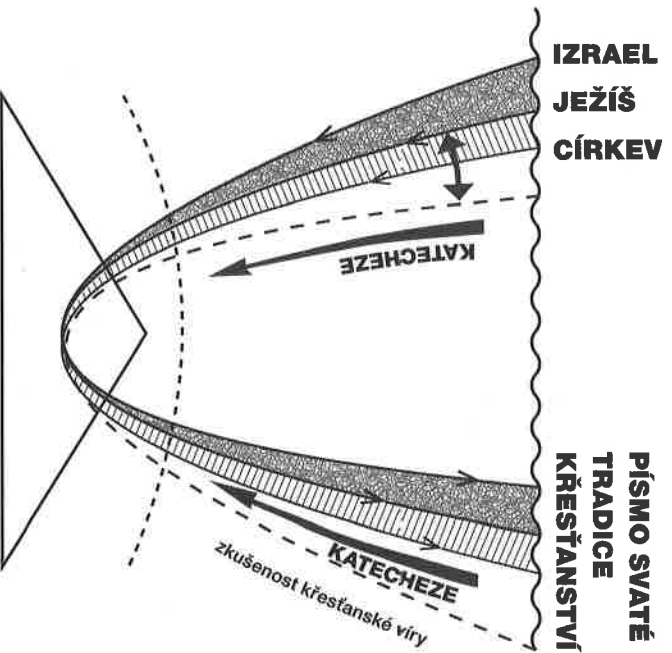

Obr. 12 – Katecheze jako přechod od života k víře

KATECHEZE JAKO PROHLoubENÍ VLASTNÍ ZKUŠENOSTI A JEJÍ IDENTIFIKACE S KŘEŠŤANSKÝMI ZKUŠENOSTMI

Autentická katecheze respektuje v procesu hlásání a zprosdředkování Božích slova cestu zkušenosti člověka. Přispívá k prohlubování jeho osobní každodenní zkušenosti v konfrontaci se základními zkušenostmi celého křesťanství (Izraele, Ježíše Krista a církve). Stává se tak vypravováním a sdílením dějinné zkušenosti, nabídnuté jako interpretační klíč a zdroj pro pochopení vlastní zkušenosti člověka. Tak může dojít k identifikaci této vlastní zkušenosti se zkušenostmi osob z Písma svatého nebo z dějin církve a k jejímu postupnému zpevnování při prožívání životních situací (viz obr. 13).

Jinými slovy: Tento proces prohloubení a srovnání vede k setkání, které umožňuje, aby víra vysvětlovala život a život interpretoval víru, a to ve vzájemném vztahu.

Obr. 13 – Autentická katecheze

Shrnutí

Katechezi lze definovat (mimo jiné) jako komunikaci, tedy sdělování obsahu křesťanské víry prostřednictvím takových zkušeností, které pomáhají vysvětlit, interpretovat a měnit život. V základu se nachází princip korelace (srov. Werbick, in DCat, 1986, s. 178–181) či integrace (srov. Rdc čl. 52–53) mezi situacemi přirozeného života a poselstvím, které se zjevuje v konkrétním dějinném vtělení Božích slova.

ÚLOHY KATECHEZE VZHLEDEM KE ZKUŠENOSTI

V katechetické práci, která dnes přijímá i úlohu první evangelizace (srov. VDK čl. 62), nesmí scházet vyhrádka a pomoc lidem, aby žádoucí chvilí svého života neprožívali povrchně, ale aby šli trpělivě do hloubky až ke kořenům, aby objevovali skryté souvislosti a význa-

my, na než se v běžném uspěchaném životě vůbec nepomyslí (srov. VDK čl. 117).

Dále je třeba lidem pomáhat, aby své zkušenosti dokázali sdělovat. Proces katecheze je charakterizován neustálou výměnou zkušeností.

Správná aplikace vzájemného vztahu a vzájemného působení mezi hlubokými lidskými zkušenostmi a zjeveným poselstvím účinně přispívá ke snížení rizika uvíznutí v umělé vytvořených protikladech či ve fundamentalistickém přístupu k chápání pravdy (srov. VDK čl. 153).

Výrazivo náboženské zkušenosti není jen proslředkem pro sdělování zkušenosti již vytvořených, ale je také a především důležitým nástrojem pro prohlubování a interpretaci zážitku či události čili nástrojem pro vytváření křesťanské zkušenosti samé.

Proto je důležité vést lidi k tomu, aby se učili vyjadřovat své postoje a své myšlenky k tématu, které nabídneme. Tím, že po nich chceme jejich vlastní vyjádření, odpověď, nebo alespoň nějakou reakci, tím je přimějeme k tomu, aby o tématu uvažovali, aby vytvářeli autentickou zkušenost. Zde je zapotřebí učit se využívat těch výrazových prostředků, které jsou procesem sdílení zkušeností vlastní (vyprávění, symbol, ikona, metafora, svědectví; ne poučování či přesvědčování).

Pokusili jsme se ukázat, jakou roli hraje náboženská zkušenost v oblasti výchovy víry. Zkušenostní poznání je celistvější než poznání čistě rozumové (srov. Zvěřina, 1995, s. 19). Současně však, tak jako se vším dobrým přichází i něco neblahého, tak i přílišná soustředěnost či jednostranné zaměření na zkušenost může být zavádějící. Ani náboženská zkušenost není ušetřena rizika, že by se mohla člověku stát dokonce jakousi modlou (výsledkem jeho výkonu za každou cenu) a tím reálnou překážkou mezi ním a Bohem; mohlo by se pak stát, že se člověk bude úplně mjet s tím, co chce Bůh v jeho nitru působit.

Katecheze věrná Bohu, člověku a církvi

Pedagogika víry přijímá od Krista zákon, který je základem pro celý život církve, a tedy i katecheze: zákon věrnosti Bohu i věrnosti člověku v postoji jedné a nedílné lásky (srov. VDK čl. 145).

ZDROJE KATECHEZE

Věrnost Bohu odkazuje na tradiční otázku po zdrojích katecheze, čili místech a dokumentech, odkud katecheze čerpá svůj obsah.

Hlavním pramenem je Boží slovo, obsažené v živé Tradici a v Písmu. Dalšími prameny, odvozenými od pramene hlavního, jsou liturgie, životy svatých, dějiny církve i výroky magisteria (viz VDK čl. 95).

Nebude zbytečné připomenout ústřední místo Pisma svatého (srov. DV čl. 21, VBC s. 102, VDK čl. 96). Z katechetického hlediska je v Písmu svatém nejdůležitější svědeckví evangelijních spisů (srov. VDK čl. 98).

Jako zdroj obsahu katecheze má nenahraditelnou funkci živá Tradice (srov. Cat. trad. čl. 27). Pro katechezi představuje východisko (zejména tzv. symbola víry, liturgie, myšlenkové bohatství patristiky a dějin církve).

Specifická role patří magisteriu papeže a biskupů. Jim je svěřen úkol autenticky vykládat Boží slovo psané i ústně předávané. Tato úloha je výrazem služby magisteria Božím slovu s odvoláním na jeho autentický zdroj (srov. DV čl. 10). To platí např. i pro sestavování a schvalování katechetických pomůcek.

Pokud se týká požadavku celistvosti obsahu katecheze, jehož pocitě naplnění je všeobecně vnímáno jako mimořádné náročné, připomeňme učení Jana Pavla II.:

Celistvost obsahu katecheze na úrovni intenzity znamená takovou formu podání obsahu katecheze, kdy je postupně vyjádřeno všechno, aniž by ovšem muselo být všechno řečeno výslovně. Celistvost obsahu totiž vyžaduje také vyváženost a uspořádání, odstupňovaný řáz katechetické výuky, protože tím dodává katecheta vyučovaným pravdám či předpisům a cestám křesťanského života důležitost, která každé z nich náleží (Cat. trad. čl. 31).

VOLBA VHDNÝCH VÝRAZOVÝCH PROSTŘEDKŮ

Jedná se o další citlivý problém. V mentalitě mnoha věřících lidí v církvi totiž stále zůstává představa, že výrazové prostředky jsou něčím vedlejším.

Jako je pravda, že obsah katecheze musí být celistvý a neporušený, platí též, že v katechezi (stejně jako i v ostatních formách služby slova) má otázka jazyka, otázka způsobu vyjadřování, zvládnutí význam (srov. Cat. trad. čl. 50). A tak výpověď, podle níž stojí na prvním místě obsah, zatímco volba výrazů je až druhotná,

nemůžeme považovat za přesnou. Ve skutečnosti je totiž způsob vyjadřování (použitý „slovník“) jakousi „cestou“ k obsahu. Měnit slovník znamená ovlivňovat určitým způsobem schopnost adresáta pochopit obsah. Volbou určitých výrazových prostředků spoluurčují, *jak* mají druzí pochopit to, co jim sdělují.

Autentická katecheze respektuje současně jak požadavky související s obsahem křesťanského poselství, tak i požadavky rozvozného hledání a volby přiměřených výrazových prostředků, právě proto, aby obsah byl sdělován dnešnímu člověku (ať mladému, či dospělému) nejen účelivě a nezkresleně, ale i výsložitě, srozumitelně a navíc způsobem, který jej oslovuje.

PLURALISMUS A REALISMUS V OBLASTI METODOLOGIE

V oblasti katechetické metodologie jsou tradičně zmiňovány dva typy itinerářů: Klasický je itinerář „sestupného“ typu, který vychází z dokumentů víry (úryvky textu Bible, liturgické texty, spisy církevních otců, výroky učitelského úřadu církve, svědeckví světců – srov. VDK čl. 96). Kromě toho existuje také itinerář typu opačného, čili „vzestupný“, který vychází z rozličných životních situací a problémů člověka.

Oba postupy jsou legitimní pod podmínkou, že neskončí uzavřené v jedné oblasti zkušenosti, ale otevrou se vztahu s dalšími a umožní proces prohlubování a identifikace popsany výše.

Během konkrétní katechizace je třeba mít na zřeteli originalitu i životní situace jednotlivých účastníků, a to s ohledem na výše popsanou vlastní úlohu katecheze. Katecheze nesmí servírovat odpovědi na otázky, které si nikdo neklade, ani prosazovat předem stanovený rytmus růstu a zrání ve jménu doktrinních či institucionálních požadavků prosazovaných zvenčí.

Z tívah vysvitlá model katecheze, který je ve srovnání s tradicí ní praxí v lečtém nový. Důvod je nasnadě. Mladí i dospělí lidé dnešní doby, k nimž by se měla katecheze přednostně zaměřit, jsou citliví na to, zda je katecheze hlásáním, které promlouvá o životě a ukazuje jeho smysl. Náčrtnutý model katecheze má budoucnost, přestože jeho realizace je spojena s obtížemi. Zaslouží si, aby bylo vynaloženo úsilí, aby vstoupil do mentality a praxe všech, kdo pracují v oblasti pastorače.

